

Bertha Zoltán

Monográfia a felvidéki sorsrealizmus mesteréről

Márkus Béla: Duba Gyula élete és műve

Duba Gyula terjedelmes és sokszínű életműve a maga gazdagságában bontakozik ki előttünk – a friss és éles szemmel rátekintő és annak szövegvilágát páratlan elmélyüléssel bejáró Márkus Béla könyvében. Minden irányból megfigyelve ezt a hatalmas prózatermést világít rá az elemző mind az életrajziség, a közösségi, kisebbségi sorsélménység, a konfesszionális és krónikás történelmiség meghatározó alapvonásaira, mind pedig a kispróza számtalan változatától (kroki, tárca, karcolat, anekdota, humoreszk, karikatúra, paródia, satíra, novella, elbeszélés, riport) a trilógiákat is felölelő regényfolyamokig, a szociográfiától az esszéig, a tanulmánytól a vitairatig szélesedő műfaji és hangnemi skálára – amelyen a szerkesztőként, kiadóvezetőként, irodalomszervezőként, közéleti személyiségként is kiemelkedő szerepet betöltő író megszólalt.

Szeberényi Zoltán kismonográfiája (meg Koncsol László, Fónod Zoltán, Görömbei András és mások pályarajzai) után újra megbizonyosodhatunk, hogy Duba valóban (Szeberényi szerint) „par excellence” szlovákiai magyar író, akinek áradó epikus művészete a felvidéki „magyar kisebbség szépprózába lényegített életregényét, erkölcsi fejlődésképét, harcait és szenvedéseit is” elevenen kiábrázolja. De arról is, hogy ez a fajta tizenkilencedik századi vétetésű (részint oroszos, dosztojevskiji inspirációjú) nagyrealizmus miféle olyan átalakulásokon keresztül formálódik és újul, amelyek egyes regényeit a modern analitikus lélektaniség, az idősíkmozgató többnézőpontúság, a jelképi, mitizáló-vizionárius elvonatkoztatás, fikció és (néhánykor egyenesen kulcsregényi) valóságosság komplex összjátéka, a bohózatos-karneváli historikusság, az egzisztencialista és én-elbeszélői identitáselbizonytalanítás, sőt akár a posztmodern jellegű metanarrációs önreflexivitas felé is mozdíthatják, tágíthatják. Márkus Béla kötetének borítóján a kiadói ajánlás is méltán hangsúlyozza, hogy az árnyalatosságukban pazar szövegelemzések mellett a sokirányú megközelítés nem bezárja a műveket valamilyen elméleti skatulyákba, hanem éppenséggel megnyitja „a legváltozatosabb szemléletek számára is”. Nem mintha a valóságirodalmi megjelenítésmód, a társadalomleíró hitelesség, a személyes és kollektív gondtapasztalatok dokumentatív epikai kivetítése, megörökítése nem lenne önmagában is megbecsülendő értékminőség – mint a *Vajúdó parasztvilág* remeklésében (s persze ha igazán tényszerű és érzékletesen

megélenkített életanyag telíti, s szociologikum és lírai látásmód, tárgyilagosság és vallomásosság úgy szervesül, hogy az – csak kisebbségeket számba véve is – Sütő András, Horváth István, Szabó Gyula, Fehér Ferenc, Gál Sándor, Zalabai Zsigmond rangos kortárs teljesítményei között válik időtállóvá) –, de az önéletírás, a kulturális emlékezet, az emlékezhely-teremtődés fenomenológiájára összpontosító újfajta értelmezési szempontok mégis megint aktualizálhatják a fakulni látászó esztétikai sajátosságokat, mindazt, amit többen már akár korszerűtlennek is vélhettek.

Márkus Béla bravúros (mikro)filológiai aprólékossággal kritizálja, ha az író nyelvezetébe stílusos pongyolaságok, lapos, ideologikus szóhasználatok vagy a korabeli szólamosság frázisai szüremkednek be, ha a figura- és cselekményfestés sematizálódik, ha a prózai kommentárok olykor sablonossá üresednek vagy motiválatlan, kifejtetlen és hatástalan állításokká közhelyesednek, ha eluralkodik az „alaktalan” jelző az egyes szereplők vágyódásainak, szorongó közérzetének, fájdalmainak felületes jellemzésekor, ráadásul túlírt, terjengős cselekményfejezetekbe ágyazódik; mindent észrevesz tehát, ami rongálja az esztétikai igényességet. Bírálja, hogy a parasztság sorsában a vajúdat az író a szövetkezetesítés hamis illúziójához kapcsolja – viszont azt is helyteleníti, hogy a történelmi csalódást, kiábrándulást hordozó regényfolytatást, az ezredfordulós (Fónod szerint összegző, életmű-betetőző) *Halódó parasztvilág*ot már szinte semmilyen értékelő visszhang nem kísérte, holott ez tartalmazza azt az igazán autentikus beismerést, hogy csak ő hitte a vajúdat egy új és jobb világ kezdetének, a valóság rácafol utólag is; az „önéletrajzi szerzőtől a névadás révén eltávolított elbeszélő-főhős ítéletet mond az elbeszélő önéletrajzi én felett.” És az ilyen típusú narratológiai megrétegződések szférája – a leíró és történetmondó elbeszélésformákban, a szereplők áttetsző tudatában jelentkező dialogicitás, a zúgó belső hangok morális és társadalmi konfliktusokkal terhelt lelkiállapotok, „kétlelkűségek” megérzékítésére alkalmas összetettsége – mind-mind a pszichológiai realizmus modernizálódására vall. El odáig, hogy maga az írás (a visszaemlékező, autobiografikus alkotás vagy – Paul Ricoeurrel szólva – „teremtő utánzás”) is tematizált és problematizált tetté képeződik – a szöveg tárgyává avatódik –, s már szinte posztmodern tézismondatokká fogalmazódik: „írói gondjaim és munkamódszerem a történet szerves részévé válnak, értelmezik a dolgok súlyát, és befolyásolhatják az eseményeket”; „munkámnak magam is tárgya, kiszolgáltatóm vagyok”. Vagyis másfelől, az avíttasnak tetsző beszédmodor disszonanciáira kendőzetlenül rámutató monográfus efféle rendkívül izgalmas jelenségeket is feltérképez. Mindez azonban – negyedszázadnál is régebb óta – egyre inkább kiszorul az ízlésalakító irodalomtörténeti kanonizációk látóköréből. Alig írnak recenziót is a húsznál jóval több új Doba-kötetről, s a nevét is ritkán említik tekintélyes összefoglaló kézikönyvekben. Most azonban a lehető

legteljesebb kárpótlást nyújtja ez a pályakép. Példátlanul üde elfogulatlansággal vesz szemügyre hibákat és erényeket; hol indokoltan kifogásol valamit, máskor pedig feltétlenül dicséri, ami kortól, divattól független értéként kidomborodik. Prekonceptió és apológia nélkül, s így a reveláció lényegláttató erejével alkalmazza azokat a teoretikus (kultúrantropológiai, térpoétikai, narrato-poétikai, szociálpszichológiai) szempontokat, amelyek valódi bölcséleti alázattal fürkészik a létezés ugyanazon titkait, amelyekhez az irodalmi szövegek nem a vonatkozó elméleti tételeket igazoló illusztrációként, hanem autonóm felismerések és intuíciók (s evidensen az elmesélés eredendő és öntörvényű olvasmányossága, élvezetes kalandossága, fordulatossága, életessége) révén kapcsolódnak, közelednek. Például a „boldog terek” (a személyes és közösségi önazonosság intim alapjai) közé tartozik a szülői ház (amelyben egykor lakoztunk, az később bennünk és örökre lakozik) – és Duba Gyula megannyi hontfüzesgyarmati, Garam menti „jelentése”, Szabó Zoltán-i „szerelmes földrajza” a parasztporta, az udvar, a kert, a falu, a vidék ihletett és valóban részletes, körültekintő felidézését végzi el. Megragadón tanúsítva, amit többek között Jan Assmann az individuális és kollektív emlékezetstruktúra identitásmegetartó távlati kapcsán felderít. S aztán ami az egész életművet betölti: hogy monumentális (és szemléletes jelenetekkel dúsított) körképét, tablóját nyújtja a hagyományos szlovákiai magyar falu táji, természeti, emberi, lelki, erkölcsi és történelmi hely- és önismeretének, valamint a háború után innen induló és urbanizálódó nemzedéknek, nemzetiségi értelmiségnek (*Szabadesés, Ugrás a semmibe, Ívnek a csukák, Örvénylő idő, Aszály, Álmodtak tengert, Valami elmúlt* és a rengeteg többi lapjain). Saját magát írva („mindig a magam dolgait mondom”) – miközben, paródiagyűjteményei, „zsebparnasszusai”, de értekező írásai is a teljes szlovákiai irodalmat pásztázzák, azaz másokat is tisztelve teremt egyfajta sajátos felvidéki enciklopédiát. Márkus Béla az ugyanazokat az eseményeket elbeszélő párhuzamos szöveghelyek és motívumok tüzetes fellelésének módszerével vetíti ki a háború, a megtorlás, a menekülés, a deportálás, a kényszerközmunka, a kitelepítés, a száműzetés és földönfutás, a lakosságcsere, a föld- és vagyonekbevételek, a totális jogfosztottság, a reszlovakizálás, a kolhozosítás, a beszolgáltatások, börtönbüntetések – a törvényenkívüliség, a „hontalanság éveinek” szörnyű időszakát. S a traumatikusan, tragikusan szívszorító „kis magyar holokauszt” utáni évtizedek külső-belső drámáit (az otthonosságvesztés, a reménykedés, később a szégyenérzet folytonos lélektani konvulzióit), hogy azután a sorstükör-cserepek sokaságából külön kiemelve a rendszerváltozás sokdimenziós regényét (paradox módon az éppen ezáltal, „a koncepció és a megformálás tekintetében az életmű talán legegységesebb darabját”), a *Téli áradást*, amelynek villódzó groteszk-fantasztikus történelmi asszociációi egyenesen *A Mester és Margarita* mágikus-fantasztikus időkezelésével vethetők össze, s benne a bársonyos forradalom „mintha

A nagyidai cigányok purparléiban” is mintájára találhatna. Mert a rendszerváltás lényege az író szavaival: „a látszólagos ésszerűség után az elszabadult ésszerűtlenség kora következik”.

Az emlékezhelyek („lieux de mémoire”) akkor keletkeznek és léteznek, amikor maga az emlékezés természetes közege, környezete („milieux”) elsorvad, eltűnik; mint ahogyan a legigazibb emlékezetközösséget (a kulturális emlékezet „kvintesszenciális” tárházát) alkotó parasztkultúrával történt visszavonhatatlanul (fejtegeti Pierre Nora). Márkus Béla őrá is hivatkozva állapítja meg, hogy „Duba Gyula sokrétű munkássága úgy is felfogható, mint az emlékezet írásos közege megteremtésének nem szűnő igyekezete”; meg hogy a „szülőföld, Hontfüzesgyarmat és tágabb környéke emlékezhelyei Duba Gyula élete kalendáriumában egy-egy lap, színes képekkel és az utókort is megbízhatóan tájékoztató aláírásokkal.” Monográfiájáról pedig maga az író rögzíti köszönettel (in: *„Hogy megállítaná a múlt időt” – Antológia Márkus Béla 70. születésnapjára*, szerk. Imre László, Bp., Orpheusz Kiadó, 2015): „Szinte mintha többet tudna rólam, mint jómagam. (...) Korunkban sok évszázados magyar létforma és természetközeli kultúra távozik, történelmi érvényű érzésvilág és lelkület pusztul. Népi múltunk hagyományokban gazdag tartománya vész el, valamiféle nemesülő Atlantisz, mely már ma is csak az emlékezetben él. (...) Márkus Béla együtt érez anyagával, érti és megbecsüli. Evidencia számára, hogy az író dolga: megjeleníteni közössége sorsát és költészetté emelni valóságát! (...) Kaotikus időkben csak a dolgok értelme és a magatartás benső azonossága, az önmagunkhoz való hűség segít! Márkus Béla mintha ennek tudatában venné számba pályaképemet. Érti változó korok mélységét, az idő értékelő egyensúlyát. (...) Jómagam már inkább emlékezem, 'a jövő elmúlt', írtam valahol. Keresem a nyugalmat, a csendet, hogy 'befejezzem önmagam.' Úgy vélem, Márkus Béla érti, ezért a köszönet.”

(Madách-Posonium, Pozsony, 2011)

Veszely Ferenc

Kaiser László: Elfáradt összes angyalunk

Ezt a kötetet hátulról előre kell elolvasnia annak, aki értékelni kívánja, mit tart kezében az olvasó, sőt annak is, aki a leghatásosabban kívánja felfogni ennek üzenetét. A hátlapból megtudjuk, hogy a versek Kaiser munkásságának csak töredékét képezik, s hogy ez a kötet annak is egy töredékét, a 2012–16 között írt verseket tartalmazza. Ennél talán csak azt fontosabb előljáróban tudni, ami a hátlapi rövid kritikából derül ki, hogy Magyarországon a Babits által képviselt lírai szépköltészet máig hiábavaló, megkérdőjelezendő dolognak, haszontalan l'art pour l'artnak tekintendő, és ezért legnagyobb lírikusunk, Babits máig a legnagyobb ellenproletár, állam- és osztályellenség. Ebből pedig azt kell tudnunk, hogy Kaiser érzélemlilágában elnyomás alatt ír, lázadóként, mert szívből, szépen, szóval igazi lírikus költőként kíván verset írni, Babitshoz és Adyhoz hasonlóan.

A történelem színpadán a kis emberek és a kis országok rendszerint a nagy rendszerek áldozataiként szerepelnek, így a nagy képben is látnunk kell, honnan fújja a szél a ma emberét, így a költőt is. A nagy hangon kihirdetett globalizálás óta különösen! Kaiser éppen nem nyugodt környezetre kell reagáljon, így versei értékeléséhez (és a költő bátorságához) tudnunk kell, hogy az az egykoron *kommunizmus* név alatt futó idegen hatalmi rendszer, amely a személy elfojtására, elgyökértelenítésére, az etikai és erkölcsi normák megzavarására és a hazafias érzés megsemmisítésére törekedett, s napjainkban demokráciaként árult, neoliberalizmus néven ismert, a pénz hatalom szolgálatában dolgozó rendszerként fut, ugyanazon célokat szolgáló propagandája hazánkban máig megbélyegezendőnek tartja a lírai költészetet, s ha tehetné, elfojtana továbbra is azt. Hogyne, mert az elnyomott egyén hangja az ellenzék hangja, s az elnyomott, megbetegített lélek legjogosabb, legérzékenyebben átélt, legfájdalmasabban égbekiáltó panasza a leghatásosabb tanúvallomás az elnyomók ellen! Ennek adna hiteles hangot az elnyomott ember lírája, s ezt el kell hallgattatni annál jobban, minél erősebb az elnyomás. Úgy látszik, elnyomóink elhitették velünk, hogy a líra nyavalygás, amiért bocsánatot kell kérni, és nem a fájdalom farkasüvöltése, amiért nem.

Soha nem szabadna elfelejtenünk, hogy az elnyomás nem normális dolog, míglen a lírai költészet az. Normális körülmények között a lírai költészet az emberiség legihletettebb, legbelsőbb énjéből fakadó költészet, szóljon az szerelemről vagy szomorúságról, örömről vagy fájdalomról, s hogy történelmileg ez a költészet legemberibb, legtöbbet gyakorolt, legőszintébb ága, ami semmi de semmi igazolásra sem szorul, és nemhogy nem kellene bűnösségi érzést kiváltania, de gyakorlójában a legtisztább lelki felszabadulás érzését hivatott kiváltani. Mi több, a lírai költészet soha nem lesz elévült amíg az ember ember, sőt az marad mindig a legidősebb, legkorszerűbb kifejezése örömeinknek és bánatainknak. A lírával semmi baj sincsen, az elnyomással és a megfélemlítéssel van más sem, csak baj.

Normális körülmények között Kaisernek nem kellene védekeznie azért, mert őszintén kívánja belső érzéseit szép lírai versekben kifejezni. De Kaiser úgy érzi, hogy védekeznie kell, s az „*Ultószó helyett*” című toldalékában Babitsot és Adyt idézve valóban védekezik, bár dacosan kijelenti, hogy „Én meg nem tudom!” Mit nem tud? Hogy ő beteg-e vagy a társadalom? Hogy a lírai költészet jogos-e? Hogy fájdalmainak szabad-e hangot adnia? Hogy azok valóság-e? Hogy nem tudja a választ a hátlapon Rónay László által jelzett megállapítás jogosultságára, *hogyorunk költőjének csak emlékeiben és vágyaiban bukkan fel a szépség, inkább veszteségeit és csalódásait köti csokorba?* Miért van, ha van ez, így? Miért érzi Kaiser László a szükségét annak, hogy szabadkozzon: *Nem tudom, mert a verseket írtam és írtam; írtam magamról, nagyon; meg írtam a magam nevében, nem biztos hogy magamról, de arról, amit látok, amit láttatnak velem.* Kérdődik, hogy nem ő nyavalyog, hanem a kor, amiben él, az beteg. A költő csak tükröt tart maga és a világ elé, ő csak küldönce, nem készítője az üzenetnek, kéri szépen, ne őt hibáztassák ezért! Kik? A kritikusok? A hatalom?

Akinek félnie kell, az nem szabad ember sem Magyarországon, sem sehol a világon. Megdöbentő, hogy Kaiser 2012 óta írt verseiért is úgy érzi, hogy aggódnia kell, 22 évvel a kommunista éra és a szovjet megszállás vége után, egy kihirdetett jogállamban is netán jogosan, mert a kommunista kor nemzetáruló gyilkosai ma is büntetlenül és nagy hangon élnek, mi több, a kommunisták egykori bírái és ügyészei, akik 2006-ban is ki tudták mutatni a foguk fehérét, máig sem lettek leváltva? Mert a megfélemlítés hazai eszközei csak gazdát váltottak, nem hivatást, s máig ellátják szerepüket? Mi más lehet a magyarázata ennek, a költőben lappangó félelemnek attól, hogy őszintén, a lelke mélyéből szép szavakba foglalja lelke gyötrelmeit? Miért nem lehet egy helyzetet, egy rendszert kritizálni, miért kell jó képet vágni mindenhez mindenütt a megfélemlítés, az elnyomás nyomorjában élőknek, ahol egykor a kommunisták, ma a pénz az úr?

A továbbiakban Kaiser tudathasadó sorokban próbál magyarázkodni, hogy *én jól vagyok, de a versek hőse és antihőse, aki csak részint én: nagyon nincs jól.* De tudja, hogy ez nem az igazság, ezért szükségét érzi inteni az olvasót: *a verseknek higgyetek előbb, csak aztán nekem!*

Kaiser kereken száz oldalra menő kötete négy fejezetre tagoltan hatvannégy verset tartalmaz, többnyire rövidet, 6–12 sorosokat. A legrövidebb kétsoros, a leghosszabb 34. A tagolások alcímei, fordított sorrendben, mert úgy kell a könyv egészét is olvasni: VELED VÉGLEG HAZATÉRTEM, DÓLÉSSZÖGBEN, BELÉNK AZ ÖRDÖG KÖLTÖZÖTT és XXI, azaz a huszonegyedik század. Így kell olvasni, mert a VELED VÉGLEG HAZATÉR-TEM rész nem ad sem megnyugvást, sem befejezést, csak a költő szép szavakra törekvését. Emellett a versekből kisugárzik a ma urbánus emberének a földtől való elszakadás miatti gyökértelenségéből, kiszolgáltatottságából és tehetetlenségéből fakadó magányérzete, s kicseng egy időtálló szerelem hangja is. Ha befejezésnek nem, bevezetőnek annál jobb: emberközelbe hozza hozzánk a költőt, szerelmét, és bizalmat ébreszt bennünk benne: szerető és szeretni való embertársunkban.

A *Dőlésszögben* tovább növeli bizalmunkat, amint a költő őszintén és keresetlenül feltárja előttünk gyengéit, csalódottságát. *Profán, de bevallom / mint Istenhez fohászsom / pohár és jómagam / kettesben imádom.* (*Profán vallomás*, 54) *Hagyjatok békén, halottam van, / s én is halott vagyok, mert belehaltam: / hogy merre s kikre szórtam magam. / Hagyjatok békén, halottam van.* (*Epitáfium*, 55).

A *Belénk az ördög költözött* fejezet még mindig a szép szavak és kifejezések jegyében szól immár nemcsak saját benső, de környezetével és a világgal való elégedetlenségéről, a reménytelenségről, amit helyzetében szenvedő alanyként kell éreznie. Tetszhalottak vagyunk / a holnap peremén, írja (*A holnap peremén*, 46.) mert felismeri, hogy ezen az úton nincs tovább, mert ...nincsen más, csak vak remény, / jelen: egykor volt televény... és emlék lett mosoly, zokogás / bénító, helyben topogás / minden már: csak ő közeleg, / kaszája van és csonthideg. (*Nincs tovább*, 35.) A *János áldásával* című versben a lírikus kilép magából, és a „tört sorsú” közember köznapját mutatja be, reggeltől hajnalig, amikor

A hajnal szürkéje bússá varázsol,
vagy üvöltő hőssé önmaga előtt,
míg jön a pont, semmit sem érez,
a remegő láb nem őriz erőt.

S indulni kéne hazafelé,
indul is bátran, mégis tétován,
János áldása kíséri útját:
várja a páros, vagy páratlan magány.

A János áldása itt nyilván János pápára utal, illetve az egyház csendes jóváhagyására annak, ami a világban megy. Ezzel a hit kapuja zárul be a hívó ember előtt, aki senkitől sem várhat segítséget.

Kaiser nyilván fontosságuk miatt kezdte könyvét a XXI. századról szóló, ökölcsepások erejével ható verseivel, de ezek hatékonysága jóval erősebb akkor, amikor már megismertük és megszerettük a költőt, mint amikor még ismeretlenül áll elénk, és fennállhat a veszély, hogy nem lesz hihető, amit mond. Mert amit itt mond és ahogy mondja, az hatványozott borzalom egy borzalmas világról, amiben az élet értéke a nullára értékelődik a hatalmasok kezében, s a lírikus költőn erőt vesz a reménytelenség érzése és a tehetetlen düh, a szerető emberen az utálat annak láttán, ami körülötte folyik. Ez a szeretetre méltó, emberszerető lírai költő az ősi próféták módján hóbörög a gaz világ ellen, amiben élnie kell, s amit, pontosabban annak szolgálatát egy az egyben, egészében elutasít.

Barbárok koncán
nincsen diadal,
még ha az ördög
győzelmet hadar,
s teszi a dolgát,
mert a dolga ez,
ősidők óta
forog a lemez.

Barbárok koncán
nem marakodok,
s barbárrá lesz ki
az odahagyott
fényes bármiket
veszi kezébe:
keresztet vethet
üdvösségére.

(*A barbárok koncán, 26*)

A szónak hatalmas ereje van, és ezt a hatalmasok is tudják, ezért fizetnek jól a jól író koncosoknak, akik hihetővé teszik hazugságaikat. Kaiser jó író, de nem áll a zsoldjukba. Ő így foglalja össze a félrevezetett ember helyzetét:

Bankár vagy komisszár
lelő vagy kirabol.
Mindegy és egyre megy:
a bűnös nem lakol.
Lakol a védtelen,
lakol a büntelen,
lakol az éhező,
lakol a nincstelen.
Vétke, hogy elhitte,
lehet egy jobb világ,
hitte hogy érdemes
elhinni más szavát.

(*Ilyen emberanyag, 17.*)

S az a bizonyos XXI. század, amit *szeretni kéne, / és nem undorodni* tőle, ahol az emberi függő viszonyok a végletekig eldurvultak

a köszönet minek,
csak luxuscikkek a tiszteletek.
Hogy szerveznek, díjaznak,
a látszatra sem vigyáznak,
csak viszik amit épp lehet:
pénzt, sarzsit, hatalmat:
közben unott arccal
isznak és itatnak,
abrakolnak és abrakoltatnak...

S a vers végén: *Nemzeni, szülni, becézni kéne — satöbbi, satöbbi, / de jobb most alázni, elfoglalni, / vagy semmibe venni, ölni, / satöbbi és satöbbi.* (XXI, 12)

Amit leginkább ostoroz, az e társadalom embertelen emberek közötti viszonya, az *üvöltés anyázás nyomulás átnézés* egymást ölő, kérlelhetetlen világa, ahol ez a viszony határozza meg az ember életét. Figyeljük meg az írás szabályok mellőzését, a szavak, mint az emberek, egymással tülekedve rohannak, versenyeznek. És még egy finomság: háromszor három sorban. Mert három a magyar igazság?

méreg és adalék futtában bekapva
siet és siettet plusz büszke magára
mínusz a nincsen és mindegy hogy épp honnan

lényeg a mennyi és fő csak az eredmény
fő csak a szajré és mindegy hogy most nem tárgy
nem baj ha most nem lé fájdalmat okozni

sértődés hiúság ego az ökölben
győzni kell győzni és lúzer a sok többi
s Krisztus ha volt is maga a lúzerkirály

(*Ne!* 10.)

Figyeljünk fel itt még a költő nyelvhasználatára, az ocsmány trágár nyelv használatára a szép szavak helyett, mert erre az életre nincsen szép szó, ezt a durva, erkölcstelen és gátlástalan prolivilágot nem lehet másként kifejezni, csak a cinkosok nyelvén, azon a trágár tolvajnyelven, amit miniszterelnökük használt Öszödön, hozzájuk beszélve. Ehhez nincs mit hozzátenni, legfeljebb azt, hogy ez így megy hovatovább egy évszázada. Csoda-e, ha elfáradt összes angyalunk?

(*Hungarovox Kiadó, Budapest, 2016*)

Madarász Imre

A Salinger-titok

David Shields – Shane Salerno: Salinger

Nagy vállalkozások, nagy művek, nagy sikerek mögött gyakran egyszerű, szinte banális felfedezések húzódnak meg. Olyan egyszerűek és olyan banálisak, hogy az ember csak csodálkozik rajta, mit kellett ezeken felfedezni, hisz nyilvánvalóak. A David Shields – Shane Salerno szerzőpáros *Salinger* című, monumentális méretű, vaskos könyvét egy ilyen felismerésre alapozta: Jerome David Salinger (1919–2010) amerikai író ma már nem csak, sőt talán nem is elsősorban kultuszregénye, a *Zabhegyező* (újabb magyar fordításának a könyvben használt címváltozata szerint *Rozsban a fogó*, eredetileg *The Catcher in the Rye*) révén „mítosz”, hanem titokzatos életének, talányos személyiségének köszönhetően. Ezeket titokzatossá, talányossá váratlan visszavonulása, érthetetlen eltűnése tette, az, hogy a fiatalon, harmincegy évesen, gyorsan, egyetlen (1951-ben megjelent) regényével világhírűvé lett író pár esztendővel később, a siker csúcán csaknem ugyanilyen hirtelen visszavonult, elvonult, kivonult nemcsak az irodalomból, de úgyszólván az életből is. Nem végzett magával, csak a közönség számára: a „médiauralom” korszakában sikerült a nyilvánosságtól tökéletesen elzárkózni, kifürkészhetetlen remeteségben töltenie el hátralevő, még fél évszázados földi létét, matuzsálemi kort, kilencvenegy évet élve meg. Ahogy a 11. fejezetben Richard Stayton megfogalmazza: „Mind az amerikai álom különféle változatait kergetjük: vagyon, hírnév, dicsőség, karrier, még több ház, még több ingatlan, birtoklás, birtoklás, birtoklás. Salinger talán az egyetlen sikeres regényíró, aki hátat fordít ennek az egésznek, és nemcsak életében, hanem a művében is. Hátat fordít a celebségnek, mielőtt celeb lenne a celeb.”

Shields és Salerno lényegében ennek a rejtélynek a nyomába eredtek, habár célkitűzésüket a bevezetőben mintegy megháromszorozzák: „Három célt tűztünk magunk elé: hogy megtudjuk, Salinger miért hagyott fel a publikálással; miért vált köddé; és min dolgozott haláláig, negyvenöt éven át.” A harmadik kérdésre, pontosabban a kérdés harmadik részére a legkönnyebb felelni a feltárt és élénk tárt információk alapján: Salinger remeteélete irodalmilag terméketlenül telt, legalább is publikálatlanul, fő művéhez hasonló alkotást sem előtte, sem utána nem hozott létre, életműve ugyan nem egykönyves, de maradandósága, „kanonizáltsága” igen. A másik két probléma(rész) már keményebb dió. Ott a megoldás nem biztos, hogy az, amit a könyvrészek címeit adó „hindu védánta vallás” terminológiája sugall, vagyis egy keleti misztikus út a teljes introverzió, az elnémulás felé. S nem is

az, amit Marc Weingarten foglalt össze a legtömörebben: „Az elvonással épített mítoszt.” A magyarázat inkább az lehet, hogy Salinger felismerte: a *Zabhegyező* (*Rozsban a fogó*) olyan képtelenül eltúlzott ünneplésben részesült az olvasóközönség, a kritika és a média részéről, ami a huszadik századi világirodalom egyik legtúlértékeltőbb regényévé tette; olyan elvárásokat támasztott vele szemben, amelyeknek nem tudott megfelelni; és olyan hisztéria vette körül, ami magánemberi és „celeb”-tényét egyaránt eltorzíthatta (legszélsőségesebben a 18. fejezetben bemutatott merénylek esetében: John Lennon gyilkosa, a Ronald Reagan elleni merénylet és más, kevésbé ismert egzaltált gyilkosok, erőszakos bűnelkövetők is a *Zabhegyezőre* hivatkoztak tettük magyarázataképpen, annak bővületébe estek).

Ezért is problematikus, hogy a szerzőpáros szintén osztozni látszik a *Zabhegyező*-kultuszban anélkül, hogy a regény esztétikai elemző értékelését elvégeznék, valamint tényszerű hatástörténeti kutatásokkal támasztaná alá szépirodalmi kisu-gárgázásának ugyancsak felduzzasztott legendáját („akkora hatással volt az angolszász irodalomra, mint Hemingway óta senki”). A választott riporter műfaj erre eleve nem lehetett alkalmas. A „kilenc év alatt, öt kontinensen több mint kétszáz személlyel készített interjúkból” valódi életrajz sem kerekedhetett ki. Legfeljebb annak nyersanyaga. A televízió és az interneten felnőtt olvasók nyilván „díjazák” a tömör, frappáns válaszokat (s az indiszkréciókat, a „kukucskálást”), de az irodalomtörténész látja, hogy ez többé-kevésbé igényes tényfeltáró újságírás, nem több, nem más, hiába terjedelmes kötetnyi. A Salinger-monográfia és -biográfia ellentétben a *The Sunday Times* recenziójának kijelentésével („e remek munka után sosem lesz szükség más Salinger-életrajzra”) – még várat magára.

(Európa Könyvkiadó, Budapest, 2015)

Tóth Sándor

Lírai érték a mai megosztottságban

Lisztóczy László: A mindenség illata

Mindig lehet meglepő egy-egy lírai megszólalás: a költő elkerüli a „divat-kényszerítést”, és a tiszta szavakat keresi, a kifejezés világosságát, nem ragaszkodik absztrakciókhoz. A hangütés ha nem követi a korszerűnek kikiáltott verselést, még jó költőre vallhat.

A kérdés ma is így hangzik: költő-e valaki vagy sem? Ennek eldöntését nem azokra kell bízni feltétlenül, akik az esztétikai szabályokat sutba vágják, és így nyilatkoznak: „amit ír, már nem a mi ízlésünk”. Valóságos „kritika” nyomán utalok erre, írója – mint kiderül – önlírájának igazolását így szeretné elérni.

A szélsőséges individualizmus sajnos elérte a művészetet is, amelynek most már nincsenek (nem lehetnek) szabályai, objektív szempontok vezessenek, melyek kizárják a személyességet, s ezáltal lesz igazán egyéni a mű – hirdetik a „lírai kultusz” mai szóvivői.

Lisztóczy László: költő, aki – mint Ködöböcz Gábor írja – „igézően rokon-szenves értékvilágot képvisel”. A vers „tárgya” mellett költeményeiben jelen van az esztétikai indulat, melyet zenei partitúrában *impetuóssal* jeleznek. Ez az irodalomból sem hiányozhat, érzék, érzékelés és kifejezés hármasságából az *átélés intenzitása*. Ki vethet követ a *költőre*, ha ilyen esztétikum a vezérlője?

A lírai értékvilág mai megosztottságában (sokszor a babitsi félelemben: „a líra meghal”) az sem lehet feltétel, hogy *életkor* zárjon ki aktív alkotókat; a vers nem életkorfüggvény, nem kiszabott ízlés martaléka.

Valóságos felüdülés, ha olyan verseket olvashatunk, minőkkel a 75 esztendő *Lisztóczy László* jelentkezett mindeddig egyetlen kötettel, amely valóban a *mindenség illatával* tölt el, amint kötetének címe jelzi. Ha valakinek kérdése van hagyományosról és modernről, meglesi a választ *T. S. Eliotnál*: „A hagyomány nem egyszerűen átöröklés. Ha a költő élni akar vele, nehéz munkával kell elsajátítania. A hagyomány mindenek előtt »történelmi érzék«; erről nyugodtan megállapíthatom, hogy nélkülözhetetlen bármely költő számára, ha huszonöt éven túl is akar még verset írni. A »történelmi érzék« távolról sem az, hogy a múltban csak a múltat tapinthatjuk, hanem az időszerűségét is. A »történelmi« érzék értelme: a költő nem csupán saját nemzedékének legközvetlenebb testvér-rokona, de érzi, tudja, hogy a teljes európai irodalom (Homérosztól kezdve), ezen belül hazájának minden irodalmi alkotása egyidejű az ő alkotásával. A múlt és a jelen ugyanabba az egységes rendszerbe tartozik. Ez az érzék, vagyis hogy ugyanúgy reagálunk

időtlenre és időszerűre, valamint a kettő ötvözete teszi a költőt hagyományossá.”
(*Tradition and the Individual Talent*)

Valóság, személyesség, átélés kizárja a korszerűtlent, mert a költészet művészetére hagyatkozik, amely sohasem lehet más, szülessék bármilyen „irányzat”. Az eredetiség nem azonos a „különködéssel”. (Napjaink irodalma nemegyszer az utóbbihoz ragaszkodik.) Fialat költő, *Véghelyi Balázs* találóan írja:

Nem tudok olyan
költeményt írni amit
én sem értek

Lisztóczy László az eliot-i korszerűséget vallja, a jelenben ismeri a múltat, a múltból azokat, akikről kortársaiknak még kevésbé sem volt ismeretük. Kritikai ellenvetésként még ez is jelentkezhethet: ha sok a tudás, az torzítja (esetleg kioltja) a költői spontánságot. Szóban lévő költőnk sokat tud életről és irodalomról, tudományának doktora, mégis a spontán költők közé sorolhatjuk. Ezt igazolja a kötete, amely mindössze tizenkilenc verset tartalmaz. Pontos észrevétel, hogy eddigi irodalomtörténeti munkája is költői jegyekre vall. De mintha most érezte volna, hogy valóban a szóban lévő „indulatnak” kell engednie: közzé kell tennie azt, amit hitbe kapaszkodva élt át tövises és virágos utakon. *Szentenciáit* (a Poverello emlékére) bibliai egyszerűségbe „öltözteti” és – mint Áprily Lajos csavargója – *nem vár többé az élettől semmit. csak a Semmit*. Másik (döbbenetes) verse a *Ha majd reszkető szívvel* című: őszinte elszámolás, bölcsesség-zsoltár, keresztény lélekelemzés és szeretethitvallás. Sík Sándorra és a modern cseh katolikus *Jakub Demlre* emlékeztetően a legrejtettebb ajtókat nyitja meg:

Köszönöm, Uram, amit adtál,
s nem kérem számon a nincs-et,
köszönöm a puszta létezés csodáit,
köszönöm az „oltó-kést”, a szenvedést,
mely jóságra, helytállásra sebzett,
hogymegőrizzem méltóságomat
mindig és minden körülményben.
Ez egyetlen kincsem. Tőled kaptam,
és szomorú, árva vigasztalan
életemmel együtt most visszaadom.

Természet és szülőhelyszeretetében ugyancsak a cseh poéta rokona. Kötet-címadó verse a legtömörebb igazolása ennek: a múlt időzónájából emelkedik egyre feljebb, de még múlt időben mondja ki az érett kor vándorútjának (teológiai) tapasztalatát:

*Úgy éreztem, a mindenség illatát
szívom magamba,
s megsejtetem az élet és a halál
egymásba fonódó,
együtt mérendő misztériumát.*

Lisztóczy László nem filozofikus költő, ami mégis jelzi efféle hajlamát, a misztikával rokon. *A csönd szavaiban* olvassuk:

A véges feltételezi a végtelent,
az abszurditás a Legfőbb Értelmet,
aki uralkodik mindenek felett,
aki eleve fölold minden titkot,
mely emberésszel megfejthetetlen,
s akiről az alázat és az áhítat némasága
beszél a legszebben.

Lisztóczy László nem fedez fel új érzéseket, lélek-csöndjéből felfakadó emlékei mégis először olvasott lírai és drámai megnyilatkozásokként hatnak a magyar nyelv láttató erejével.

(Kráter Kiadó, Pomáz, 2016)

Oláh András

Sorközökben

Szigeti Lajos: Erővonalak

Egy válogatáskötet mindig veszélyes, hiszen épp szelekciós volta miatt sohasem lehet egész. Mindig valami aktuális rendező elv dönti el, mi kerül be, és mi marad ki. A cél ugyanakkor mégis az, hogy egyfajta összegezést adjon. Betekintést a költői világba. *Szigeti Lajos* ügyesen kikerülte ezt a csapdahelyzetet. 37 év verstermését gyűjtötte-válogatta egybe úgy, hogy végigolvasva az anyagot, nem támad az embernek hiányérzete: a kötet hét ciklusa egységes egészzé formálódott. A választott rendezőelv pedig nem más, mint a tér és az idő.

A kiindulópont mi is lehetne más, mint a „*Teremtés*”. Pontosabban az, hogy a teremtett lény mit tud kihozni a kimért időből. Mert a tér-idő bűvöletében élő ember számára a jelen csupán „*tört pillanat, / és leáldoz, mint a nap*”, lehetőségei, képességei behatároltak, épp ezért csak rendkívül keveset érzékelhet az őt körülvevő végtelen világból: „... a végtelen / átmérője az emberi értelem” (A világ keletkezése). Talán ezért is természetes, hogy a többség „*takaréklángon égve*” éli meg a Teremtő által neki juttatott lehetőséget. S nemritkán visszaél az élettől kapott joggal, túlértékeli önnön szerepét, és jelenét kiválasztottságként aposztrofálva már a kiindulópontban is vétkezik. Nem csoda hát, hogy az ember számára „*mégsem elég egyetlen megváltó*” (Párbeszéd).

A teremtést (születést) követően mi sem természetesebb, hogy a gyerekkori emlékek és az innen táplálkozó emberi kapcsolatok (azok közül is a legfontosabb: a szülő-gyermek viszony) kerülnek terítékre. Az elmúlás, az időlegesség és ideiglenesség tudata e versekben hatványozottan jelentkezik. Személyes kapcsolatokba ágyazva jelennek meg a szülőfalu képei („*apám halotti arca / őrzi a falut*” – Egy nyári nap), és a szülői házhoz kötődő emlékek: „*Emberi ábrázata volt a földszintes háznak*” – írja *Élményeink forrásvidékén* című versében. „*Ugróiskolánk volt pocsetta, / tócsa, / játszótér az időzóna*” – idézi fel a látszólag gondtalan gyermekkort a *Gyerekidő* című költemény. De a kimért idő mindenre árnyékot vet. A végzet lesben áll. A mindig tevékeny, szorgoskodó édesapa és édesanya sem kivétel ez alól: „*s elnézi a halál, / hogy metsz és kalapál, / tesz-vesz szőlejében...*” (Fénykép apámról). „*A szem hal meg előbb / – tükör a száj előtt, / megsüketít e csönd*” (Anyám halálos ágyánál). Így csupán a szívemélyi szeretet álma-ábrándja marad a költő számára, miszerint „*A halhatatlanság / az édesanyáké*” (*Megváltatlan sírhely*).

A szeretet hatja át a *Tájlás* című ciklus darabjait is. Csak itt a természet, az élővilág, a mindenkori emberi környezet kap külön figyelmet. A versbe szedett

növény- és állatvilág persze nem csupán a természet szeretetéről árulkodik, mert kontrasztként a természet mellett az ember mai élőhelye, a város is megidéződik: „Kampós bottal hajlott korúak / földközelen keresik a múltat. / Ismerős tájszó-lással / csörren egy szarka / – világváros hajléktalanja” (Körtér). De idelopva találjuk azokat a humorral átítatott sorokat is, amelyek a magyar nyelv furcsa játékait tárják elénk – mint például *A légy létérvei* című írás: „Tudja, mitől döglök a légy, / ki legyeskedik, hiúságot legyez, / más lépre megy, bekapja a legyet. / Hull a teremtett lélek, / mint üvegszálas őszi légy.”

A negyedik ciklus (*Keserédes*), már címében is jelzi a szerelem elbódító és ki-józanító hullámvásását. Mert korántsem csak örömet hoz a szerelem, bizony lehet pusztító és kiábrándító is. Erre példa a *Feszültség* című vers: „A kín és a gyönyör / végletei között / kiég a szenvedély.” Kedves humorral vázolja fel egy kétsorosában a női lélekről alkotott képét: „A sok kimondott női »nem« / visszhangja elhaló »igen«” (Szédítés). Mindemellett a nő mégis a világegyetem központja: „eleven-szülő rombusz / tartja a glóbuszt /.../ fix pont, ahonnan / kimozdítható a világ” (*Vallomás*).

De nemcsak a természet és a nő adja az emberi lét értelmét, szépségét. Hozzá-tartoznak a művészetek is. Az alkotás öröme éppúgy, mint a műélvezet. Az ötödik ciklus azon élményekből táplálkozó írások gyűjteménye, amelyeket hatásukkal a legkülönbözőbb művészeti ágak (zene, festészet, képzőművészet, film) váltottak ki a szerzőből. Mert a mű – a költő megfogalmazásával élve – a *mindenséghez visz közelebb*. Persze minden élmény hiábavaló volna az alkotó és a befogadó lelki felkészültsége nélkül. Az igazi műalkotás ugyanis lélektől lélekig hatol. Ezt fogal-mazza meg Szigeti Lajos az alábbi négysorosában: „A lélek / fényttest, // Isten há-zában / örökmécses” (*Lelekiség*).

Az „A. D. 2000” címet viselő ciklus már napjaink gondjait, problémáit vetíti elénk. Pontosabban az ezredforduló környékén botorkáló ember sajátos helyzetét illusztrálja. A 2000. esztendő szinte kiköveteli, hogy visszapillantsunk a megtett útra, a magunk után hagyott kétes minőségű évszázadra: „utolsó esztendejébe fordul, hullái / gigászi terhével szinte csikordul / kísértetiesen a véres XX. század. // Amikor emberi voltunk / feszítették célkeresztre, / seregszemlét tart a halál...” De nem csupán a múlt terhe nehéz. A jelenkor sem túl szívderítő: „pusztít szegénység, szenny, leküzdhetetlen / betegség, elvadító szeretethiány” – mondja ki az ítéletet a ciklus címadó verse. Furcsa világ ez, ahol a haza csonka, ahol „a hajléktalan csa-tornába bújna” (*Temet a tél*), s ahol „fészekrakó ösztönnel / hazát cseréltek többen” (*Néhány mondat*).

A kötet záró szakasza (*Lélekkhalász*) az ember utolsó lépéseit veszi górcső alá. A visszatekintés eredménye bizony sokszor lehangoló: „a rossz hatványozott, / a jó gyökjel alatt” (*Számvetés*). S ami marad utánunk, azt a temetők őrzik. Igaz „már

a temető sem a régi: / faragott kopjafák, fejfák, / emberi léptékű sírhalmok helyett / panel betontömbök tonnás / súlya alatt roskad sok csontváz” (Mindenszentek). Elérkezik tehát a pillanat, amikor „a föld már nem ereszt” (Földközelben), de addig is mennünk kell a sors által kimért úton, és „Nekünk kell a teremtést befejezni” – szögezi le a költő (A teremtés kényszere).

Izgalmas, érdekes válogatást mutat Szigeti Lajos gyűjteményes kötete. Pózoktól mentes, szikár szövegekkel szembesül az olvasó. Az életet megélő ember kérdései köszönnek vissza verseiből – hol kesernyés humorral, hogy tárgyyszerű szembesítés révén. De Szigeti Lajos bizonyítja azt is, hogy nemcsak a szavakkal lehet gondolatokat kifejezni. Kitűnő és szellemes példa erre az *Írásjel-fogyatkozás* című alkotás. A könyvet *König Róbert* és *Vén Zoltán* grafikái díszítik. És a sorközökben – miként azt a záróvers is tanúsítja – ott rejtőzik maga a költő.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2016)

